

Byahornet

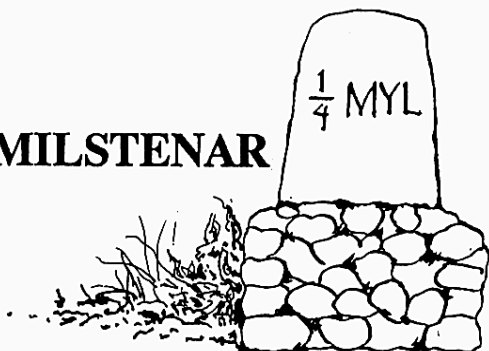

ÅRGÅNG 52 1993

4

Inge Löfström

OM VÄGAR OCH MILSTENAR

På 1670-talet gjorde den italienske diplomaten Lorenzo Magelotti flera resor genom Sverige, vilket gav honom stoff till en reseskildring och vägbeskrivning som utkom 1674. Den hade den egendomliga titeln: "Thän Swänska Ulysses eller en nyttig Resebook innehållande Christelige och Andächtige Böner för Wäg- och Siöfarande, tillika en Wägwisare öfver Sverige".

Ordet Ulysses behöver kanske en förklaring. Det är en annan form av namnet Odyssevs. Denne är ju känd från det gamla grekiska diktverket Odysseus, som skildrar hjälten Odysseus' långa och äventyrsfyllda färd från Troja till hembygden, Ithaka, i Grekland. Hans namn kunde passa att använda som titel för en resebok och vägvisare.

Men det som kommer först är inte vägbeskrivningen utan de böner som erbjudes för väg- och sjöfarande. Och avdelningen med böner och psalmer upptar i själva verket 216 sidor, medan själva vägvisaren endast omfattar 93 sidor.

Förr i världen var en resa ett så pass äventyrligt företag att det behövde förberedas och beledsagas av böner. I den gamla psalmboken fanns det flera psalmer "för resande till lands och vatten" och även speciella böner vid resans anträdande,

under färden och vid hemkomsten. Särskilt intressanta är bönerna som anpassats till sjöresor.

Men de 93 sidorna med vägbeskrivning är speciellt värdefulla ur historisk aspekt. Där finns f.ö. också ett tillägg: "K.M:ts Krögare- och Gästgifware-Ordning 1664". På den tiden var det lag på att det skulle finnas gästgivaregårdar med lagom avstånd i varje härad. Där skulle resande kunna få mat och logi, byta hästar eller få skjuts till nästa gästgivaregård. Och vägarna mellan gästgiverierna skulle hållas i gott stand.

För att markera väglängden och därmed ange riktlinjer för skjutsbetalningen blev större vägar uppmätta och försedda med "vägstenar", där vägsträckan från gästsivargården fanns angiven. Där om skriver Magelotti:

"Var fjärdedels mil är utmärkt på olika sätt invid vägen. I jorden nedsättas stenar om fyra alnars höjd eller mer, på vilka finns inhugget konungens namnchiffer under en krona och vidare angivet miltalet med halva och fjärdedels mil. För att angiva fulla mil uppreses i stället för en milstolpe två, mellan vilka den resande far."

Denna mycket omfattande vägreform genomfördes i slutet av 1600-talet och början av 1700-talet, mitt under Carl XII:s

krig. Vid kungens död 1718 utgjorde hela Skåne Malmöhus län. Men året efter kungens död, alltså 1719, uppdelades distriktet och Kristianstads län inrättades med ungefär nuvarande gränser. Länsstyrelserna övervakade vägväsendet och det kungliga påbudets genomförande.

Många av de gamla milstenarna har bevarats till vår tid. De flesta av dem har markeringen $\frac{1}{4}$ mil. Därifrån kommer benämningen "en fjärdingsväg" som var vanlig förr i världen, när man skulle ange avstånd. Den gamla svenska milen var 18000 alnar eller 10.689 meter, men skillnaden mot nutidens mil är inte alltför stor. En fjärdingsväg är alltså ungefär 2,5 kilometer.

Antalet bevarade milstenar i Skåne är ungefär 370. Milstolpar, liksom andra vägmärken från äldre tid, är enligt fornminneslagen 1942 fasta fornlämningar som står under riksantikvarieämbetets tillsyn och skydd.

Kristina Söderpalm har i en undersökning om skånska milstolpar konstaterat att den äldsta bevarade skånska milstenen är den som står i Ystad i hörnet av Stora Västergatan och Svartgränd. Den är från 1663 och har en relief med kunglig krona och miltalet "1 Myl" samt uppgift om att dåvarande landshövding var P.Hammar-skjold, som var landshövding över Malmöhus, Landskrona och Helsingborgs län.

Nästan lika gammal är den milsten som står invid restaurang Tunneln i Malmö, en halvmilsten daterad 1676. Adelgatan, där stenen står, var på den tiden den viktigaste genomfartsgatan.

De flesta skånska milstolparna är från 1700-talet. Eftersom de var utförda i sten har de bevarats till vår tid. Det kan ha funnits även milstenar i trä. I de flesta fall

står milstenen på ett fundament av lavade stenar. Helmilstenarna var störst (ca 140 cm höga) och har utförligast inskriptioner. De andra var av mindre format, halvmilstenarna omkring 100 och fjärdedelsmilstenarna omkring 85 cm höga. Bredden var för samtliga 45 cm.

I de olika häraderna hade man speciellt utformade stenar. De flesta är av sandsten, ofta uppåt avsmalnande. I några häraderna gjordes milstenarna av granit eller gnejs.

Under 1800-talet utbyggdes markeringen med fler milstolpar. Bland dem är de sockertoppsliknande vanliga. Det finns också ett par exempel på vägstenar av järn.

Det var alltså i samband med gästgiveriorganisationen som milstenarna kom till. Gästgivargårdarna var också skjutsstationer, och redan på 1500-talet fanns det förordningar om denna service åt dåtida recenärer. 1649 års gästgivareförordning innehåller utförligare regler. Kristina Söderpalm berättar bl.a. följande:

"När gästgivarens resurser inte räckte till, skulle han få hjälp av kringboende bönder: en del av bönderna i skjutslaget skulle utgöra s.k. hållskjuts, d.v.s. var skyldiga att efter en viss turordning hålla i 24 timmar vid gästgivargården med häst och vagn; andra, närmare gästgivaren boende, skulle bilda en reserv att uppbådas, då både hållskjutsen och gästgivarskjutsen var utgångna." Det är uppenbart att bönderna uppfattade denna skjutsplikt som betungande, och många klagomål kom till uttryck. En viss lindring kom till stånd genom att skjutsningen på många håll överläts till speciellt betalda åkare. Men formellt avskaffades inte böndernas skjutsningsplikt förrän 1911.

I gamla reseskildringar kan man få färgstarka bilder från dåtidens mödosamma landsvägsresor. Många vägar var i dåligt

skick och kunde om höstarna vara nästan oframkomliga. Vagnarna var primitiva - det dröjde länge innan de täckta diligenserna kom till. Varje resa var ett besvärligt och ibland äventyrligt företag. Vid dåligt väder tycktes sträckan från den ena milstenen till den andra vara odrägligt lång.

Så mycket angenämare blev då uppehållet i någon av gästgivargårdarna. Där kunde man komma under tak, få mat och värme. Där fanns andra resenärer som man kunde umgås med. Många sammanträffanden i gästgiverierna gav anledning till samtal om nyheter från skilda håll. Man satte sig tillrätta vid toddyglasen och kritpiporna och gjorde det så trivsamt för sig som möjligt, innan det var tid att åter ge sig ut på vägarna. Det kunde ibland

kännas befogat att ta till bönboken, före avfärden.

En av dem som skildrat resandets besvärligheter är konstnären Fritz von Dardel, som i sina "Teckningar över dagens händelser" (1852) visar bilden av en kärra som kört fast i lervällingen på en skånsk landsväg. Man ser i bakgrunden en milsten med inskriptionen "Till Lund".

Resenären frågar skjutsbonden: "Hur långt ha vi fram?"

Svar: "3 fjärdingsväj liadant som ditta, å en hal mil litta värre".

Källor: Karl Enghoff, De allmänna vägarna i Malmöhus län (1938)

Kristina Söderpalm, Skånska milstolpar, och samme förf. Skånskt gästgiveri- och skjutsväsen (båda uppsatserna i Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1967).

Utsat på Vägarna i Skåne		Milstolpar		Skjuts		Häst	
Väg från Malmö upp genom Lund och		enellan Gidske		Boija		Lund	
Christianstad till Småland, Halland samt		gästgiveri		och Städerne		en Gäst	
Bleking		Beila		Milst		1	
Väg från Malmö till Lund		1		2		1	
Lund till Helsingborg		1		7		1	
Lund till Helsingborg		1		2		12	
Lund till Helsingborg		2		3		19	

På 1700-talet gjorde man upp noggranna förteckningar över vägarna. Här "Väg från Malmö upp genom Lund och Christianstad" osv. I spalten till höger anges hur många milstenar som dehövdes, första kolumnen hela mil, andra kolumnen ¼ mil, tredje kolumnen ½ mil. Man kan också se vad man skall betala i avgift för skjutsning ("Hästeleja för en häst").

Originalen skrevs i det ohanterliga folio-formatet men är här förminskade för att ge en föreställning om såväl den gamla stilen som de upplysningar som fick plats.